

**POLSKIE PROGRAMY
RESOCJALIZACYJNE JAKO
SPOSÓB ODDZIAŁYWANIA NA
PRZESTĘPCÓW**
**POLISH REHABILITATION
PROGRAMS AS A WAY TO AFFECT
CRIMINALS****Katarzyna Las**

ORCID 0000-0002-7001-2838

e-mail: katarzyna.las@wp.pl

Szymon Muras

ORCID 0000-0003-1436-3470

e-mail: szymonmuras5@gmail

ABSTRAKT

Przedmiotem badań prezentowanych w artykule jest problematyka resocjalizacji. Celem opracowania, opartego m.in. na analizie badań przeprowadzonych przez autorów jest ukazanie, w jaki sposób programy resocjalizacyjne oddziałują na przestępców. Badania przeprowadzono na grupie więźniów z jednego z zakładów karnych w Polsce za pomocą kwestionariusza ankiety. Artykuł stanowi próbę zbadania skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych w polskich zakładach karnych. Omówione zostały definicje resocjalizacji, oraz założenia polskich programów resocjalizacyjnych w zakładach karnych. Artykuł może być podstawą dla dalszych szczegółowych badań nad zjawiskiem resocjalizacji.

Słowa kluczowe

resocjalizacja, programy resocjalizacyjne, przestępca, przestępstwo

ABSTRACT

The subject of the research in this article is the issue of social rehabilitation. The aim of the study is to show how social rehabilitation programs affect criminals. The definitions of both social rehabilitation, along with Polish rehabilitation programs, as well as criminals and crimes were also discussed. The research methods used include the analysis of research carried out by the authors. The research was carried out on a group of prisoners from one of the prisons in Poland using a questionnaire. The article is an attempt to examine the effectiveness of social rehabilitation in Polish prisons. The article may be the basis for further detailed research on the phenomenon of social rehabilitation.

Keywords

resocialization, rehabilitation programs, criminal, crime

Wprowadzenie

Resocjalizacja jest tematem budzącym skrajne emocje. Bardzo ważne jest, aby wyeliminować antyspołeczne zachowania osadzonego, aby po odbyciu kary i wyjściu z zakładu karnego, był gotów do readaptacji społecznej. Resocjalizacja jest bardzo trudnym procesem, gdyż nie jest łatwo zmienić nawyki, poglądy, przyzwyczajenia osadzonego, a także wskazać mu drogę, którą powinien się kierować, aby żyć w społeczeństwie zgodnie z obowiązującymi normatywnymi standardami.

Chociaż współcześnie poziom przestępczości spada, to jednak wciąż stanowi istotny problem społeczny. Powody, przez które dochodzi do czynów przestępczych, są różne. Część osób działa pod wpływem emocji i silnego stresu, inni łamią prawo, starannie się do tego przygotowując. Nie ulega wątpliwości, że przestępczość to zjawisko złożone. Jest rezultatem wielu czynników. Przede wszystkim społecznych oraz ekonomicznych, a także tych związanych z kulturą, historią i polityką. Rozwój i mnożenie się działań przestępczych determinują silną potrzebę zwalczania i zapobiegania im. Przed wymiarem sprawiedliwości stoi duże wyzwanie, ponieważ musi – stosownie do sytuacji, biorąc pod uwagę wiele czynników – wyznaczyć karę adekwatną do popełnionego czynu.

1. Przestępstwo i przestępca

Przestępczość jest bardzo złożonym zjawiskiem społecznym. Stanowi przedmiot zainteresowania wielu nauk, m.in. psychologii, socjologii, pedagogiki, czy nauk medycznych. Dla uściślenia definicji przestępstwa, przestępcy, jak i samej przestępczości w artykule pojawiają się definicje z zakresu kryminologii oraz prawa karnego. Kryminologia, czyli nauka poświęcona sprawcy przestępstwa, przyczynom jego czynu oraz warunkom społecznym, które miały wpływ na dokonanie przestępstwa, określa przestępczość jako „zbiór czynów zabronionych przez ustawę pod groźbą kary, które to czyny popełnione zostały na obszarze danej jednostki terytorialnej w danym czasie”¹.

Powyższa definicja przytoczona z monografii B. Hołysta, profesora nauk prawnych specjalizującego się w zagadnieniach kryminalistyki i kryminologii, nawiązuje do definicji przestępstwa sformułowanej w art. 7 k.k., który za przestępstwo uznaje zbrodnię lub występki. Zbrodnią, zgodnie z § 2 art. 7 k.k. jest „czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą”. Wg. § 3 „występkiem jest czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5000 złotych, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc”². Odpowiedzialności karnej natomiast podlega wg art. 1 § 1 k.k. ten „kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”, zaś zgodnie z § 2 „nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma”. Należy zauważyć, że kodeks karny nie zawiera definicji przestępstwa *sensu stricto*. Można jednak ją zrekonstruować na podstawie powyższych artykułów. Przestępstwem nazwiemy więc czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, bezprawny, zawiniony i społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy, jak zbrodnia albo występki.

Na podstawie przedstawionych definicji przestępstwa można wysnuć definicję przestępcy. Słownik języka polskiego wyjaśnia pojęcie przestępcy jako „człowieka popełniającego przestępstwo i podlegającego odpowiedzialności karnej przed sądem”³. S. Batawia podkreśla, iż termin przestępca obejmuje „wielką różnorodność ludzi, popełniających czyny niemające żadnej łączności wewnętrznej, prócz cechy zewnętrznej, jaką jest zakaz karny; obejmującego dalej ludzi odmiennych zarówno pod względem swoich cech indywidualnych, jak też warunków środowiska i czynników zewnętrznych, które skłoniły ich do przekroczenia zakazu karnego”⁴. Przekroczenie zakazu karnego może być spowodowane dyspozycją psychiczną sprawcy

1 B. Hołyst, *Kryminologia*, PWN, Warszawa 2007, s. 53.

2 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. 2020 poz. 1444, 1517.

3 M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1988, s. 1008.

4 S. Batawia, *Wstęp do nauki o przestępcy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław 1985, s. 20.

przestępstwa, degeneracją przestępcy czy pojęciem ograniczoności umysłowej. Istnieje również teoria przestępcy urodzonego, stworzona przez włoskiego psychiatrę, antropologa i kryminologa – C. Lombroso, który wyróżnił w niej następujące typy klasyfikacji przestępców: urodzeni przestępcy, przestępcy obłąkani i przestępcy okazjonalni⁵.

2. Resocjalizacja

Słowo resocjalizacja pochodzi z języka łacińskiego, oznaczając: *re* – ponownie oraz *socialis* – społeczny. Według Encyklopedii PWN resocjalizacja oznacza „ogół zabiegów wychowawczych i terapeutycznych (psychokorekcyjnych), zmierzających do przywrócenia jednostkom niedostosowanym społecznie prawidłowego kontaktu ze społeczeństwem”⁶. Resocjalizację można postrzegać także jako chęć oddziaływania na człowieka, który jest nieprzystosowany społecznie, aby zredukować bądź całkowicie wyeliminować przyczyny jego nieprzystosowania. W roku 1933 L. Radzinowicz poruszył tematykę pedagogiki penitencjarnej jako dyscypliny naukowej, zwracając szczególną uwagę na potrzebę gromadzenia i analizowania wiedzy pedagogicznej, psychologicznej i socjologicznej w pedagogice penitencjarnej⁷. Jak podaje kancelaria Senatu:

termin „resocjalizacja” pojawił się na przełomie XIX i XX wieku wraz z wpływem na nauki prawne koncepcji pozytywistycznych, które zakładały, że przestępstwo wynika z określonych przyczyn biologicznych lub społecznych⁸.

Resocjalizacja według M. Kalinowskiego jest „odmianą procesu wychowawczego, który z jednostki wadliwie przystosowanej do wymogów życia społecznego czyni jednostkę ponownie zsocjalizowaną, tzn. uspołecznioną, samodzielną i twórczą”⁹. Spośród powyższych definicji można wskazać następujące cele resocjalizacji: modyfikacja zachowań osoby niedostosowanej społecznie, zaspokajanie potrzeb zgodnie z normami społecznymi, wychowanie, rozwój oraz kształtowanie postaw społecznych.

3. Polskie programy resocjalizacyjne

Nie lada wyzwaniem jest dopasowanie odpowiedniego programu resocjalizacyjnego do konkretnej osoby. Wydawać by się mogło, że wiele przestępstw i wiele osób jest do siebie podobnych, jednak każde przestępstwo jest inne, tak samo jak każdy człowiek jest inny. Inne są motywy działania sprawców. Programy resocjalizacyjne mogą mieć charakter edukacji, profilaktyki, promocji, aktywizacji, czy różnego rodzaju aktywności. Każdy zakład karny ma własne zasady resocjalizacji więźniów. Dla potrzeb artykułu poniżej zostaną przedstawione programy realizowane w dębickiej jednostce penitencjarnej na podstawie oficjalnej strony służby więziennej¹⁰. Programy dzielą się na przeciwdziałające agresji i uzależnieniom od alkoholu bądź narkotyków oraz kształtujące umiejętności społeczne i pozostałe.

5 M. Wolfgang, *Pioneers in criminology: Cesare Lombroso (1825-1909)*, „Journal of Criminal Law and Criminology” 1961, t. 52, nr 4, s. 372.

6 Resocjalizacja [hasło], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/resocjalizacja;3967295.html> [dostęp: 26.09.2020].

7 Radzinowicz, *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warszawa 1933.

8 Woronowicz, *Resocjalizacja – zarys problematyki*, OT-636, Warszawa 2015, s. 3, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/132/plik/ot-636_internet.pdf [dostęp: 23.12.2020].

9 M. Kalinowski, *Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 253.

10 *Dla każdego coś pożytecznego, czyli oferta programów resocjalizacyjnych w dębickiej jednostce penitencjarnej*, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/dla-kazdego-cos-pozytecznego-czyli-oferta-programow-resocjalizacyjnych-w-debickiej-jednostce-penitencjarnej> [dostęp: 5.10.2020].

3.1. Programy przeciwdziałania agresji i przemocy oraz przeciwdziałania prokryminalnym postawom

Trening ART (z ang. *Agression Replacement Training*) jest metodą resocjalizacji, opracowaną w latach 80-tych przez A. Goldsteina. Tłumacząc skrót z języka angielskiego, możemy przyjąć, iż trening ART oznaczać będzie szkolenie w zakresie zastępowania agresji. Celem programu jest zdobycie przez skazanych podstawowych umiejętności społecznych nakierowanych na wielostronną interwencję mającą zmienić zachowania agresywne, nauczyć uczestników zajęć stosowania w życiu codziennym umiejętności społecznych, kontroli własnej złości oraz określić poziom rozwoju moralnego konkretnego uczestnika, a następnie kultywowanie dojrzałości moralnej poprzez trening wnioskowania moralnego¹¹.

Metoda składa się z trzech modułów, tj. trening umiejętności społecznych, trening kontroli złości oraz trening wnioskowania moralnego. Pierwszy trening polega na odgrywaniu ról przez więźniów w zaaranżowanych na podstawie ich doświadczeń scenek. Mają one na celu nauczyć skazanych prawidłowych algorytmów postępowania. Trening kontroli złości służy zmniejszeniu pobudzenia w sytuacjach stresowych. W trakcie zajęć więźniowie poznają techniki relaksacyjne oraz identyfikują błędy poznawcze. Ostatni, trening wnioskowania moralnego polega na dyskusji o problemach moralnych. Więźniowie starają się zrozumieć swoje decyzje oraz pracują nad niwelacją niedojrzałości moralnej.

Model Duluth skierowany jest do sprawców przemocy w rodzinie. Program ten dostrzega w przemocy sposób na sprawowanie władzy i kontroli w rodzinie, w szczególności przez mężczyznę. Model wymaga

od uczestnika przyznania się do stosowania przemocy, wyklucza też z niego osoby uzależnione, które nie poddały się terapii, nałogowych hazardzistów oraz osoby chore psychicznie. Jednym z najważniejszych punktów całego programu jest opracowanie przez sprawcę indywidualnego planu bezpieczeństwa, rozpoznanie zachowań przemocowych jako formy sprawowania władzy i kontroli oraz rezygnacja z nich¹².

Drużyna – program zespołowej aktywności sportowej zakłada propagowanie aktywności fizycznej zawodów sportowych wśród skazanych. Ma na celu umożliwienie uczestnikom zrozumienia, że w sporcie, jak i w życiu, człowiek nie zawsze zwycięża, czasami ponosi porażki i przeżywa ciężkie chwile. To powoduje, że uprawiający sport więźniowie nabierają nawyków przyzwyczajania się do porażek i zaczynają sobie radzić z problemami, jakich doświadczają. Po wyjściu na wolność, gdy znajdują się w takiej sytuacji, w której będą odnosić pasmo porażek, nie będą kierować się w stronę przestępstw, lecz postąpią zgodnie z nowymi nawykami, to znaczy zgodnie z zasadami obowiązującymi w społeczeństwie.

3.2. Przeciwdziałania uzależnieniom oraz nadużywaniu alkoholu lub używania narkotyków

Program stop narkotykom znany jest nie tylko w zakładach penitencjarnych. Prewencyjny program ma na celu uświadomienie zagrożeń wynikających z zażywania narkotyków. Program alkohol wrogiem wolności ma na celu zweryfikowanie wiedzy osadzonych na temat używek oraz zdobycie informacji dotyczących negatywnego wpływu alkoholu na życie i zdrowie człowieka. Więźniowie poznają naturę problemów zrodzonych poprzez spożywanie substancji odurzających.

Inny, znany program zarówno resocjalizacyjny jak i prewencyjny: Stop pijanym kierowcom jest

skierowany do osób pozbawionych wolności, odbywających karę za popełnienie przestępstw określonych w art. 178a§1 i 2 kk. Jego głównymi celami są kształtowanie u uczestników poczucia

11 Ibidem.

12 T. Głowik, *Program oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych rodzina dla sprawców przemocy w rodzinie*, Regionalne Centrum Polityki Społecznej, Łódź 2014, s. 16.

odpowiedzialności i konieczności ponoszenia konsekwencji w wyniku podejmowania ryzykownych zachowań, oraz wykorzenienie błędnych przekonań dotyczących prowadzenia pojazdów pod wpływem alkoholu¹³.

3.3. Programy kształtujące umiejętności społeczne i poznawcze

Więzienny ekosystem – to program wpływający korzystnie nie tylko na więźniów, ale też na układ ekologiczny ziemi. Osadzeni uwrażliwiani są na problemy ekologii w formie edukacyjnej połączonej z uczestnictwem w pracach porządkowych na rzecz ochrony środowiska. Przykładami takich prac mogą być usuwanie zakrzaczenia, koszenie i udrażnianie rowów melioracyjnych w miastach.

Program Szlachetna zakrętka ma na celu zbieranie plastikowych zakrętek, które w późniejszym są przekazane na rzecz zakupu sprzętu rehabilitacyjnego dla niepełnosprawnych. Program ten ma również uwrażliwić skazanych na problemy ekologii i ochrony środowiska. Sama akcja zbierania nakrętek jest popularną formą niesienia pomocy. Zebrane nakrętki sprzedawane są w punktach skupu surowców wtórnych, a uzbierana suma pieniędzy przekazywana jest na cele charytatywne.

Program Obelisk obejmuje działania skazanych na rzecz ekspozycji historycznych. Prace więźniów podczas tego programu resocjalizacyjnego skupiają się m.in. na sprzątaniu Cmentarza wojskowego w Dębicy. Podczas takich zajęć, więźniowie są edukowani w zakresie historycznego opisu miejsc, w których pracowali.

3.4. Programy aktywizacji zawodowej i promocji zatrudnienia

Ambitny, aktywny, kreatywny – to program polegający na organizacji praktycznych jak i teoretycznych kursów zawodowych. Wielu więźniów bierze udział w kursie, korzystając z okazji do zdobycia odpowiednich kompetencji, które mogą być wykorzystane w przyszłości. Służba więzienna współpracuje z urzędami pracy, które przekazują informacje, dotyczące tego, w jakich dziedzinach jest obecnie zapotrzebowanie na pracowników. Pozwala to na efektywniejsze profilowania kursów zawodowych.

3.5. Pozostałe programy resocjalizacyjne

Program Żyj świadomie ma na celu promocję zdrowia, a w szczególności przeciwdziałanie rozprzestrzenianiu się zakażeń wirusa HIV i HCV.

Zrozumieć siebie to „program przeciwdziałania zachowaniom autodestrukcyjnym, głównie samoagresji, samobójstwom oraz lepszemu radzeniu sobie z emocjami”¹⁴.

4. Analiza badań własnych

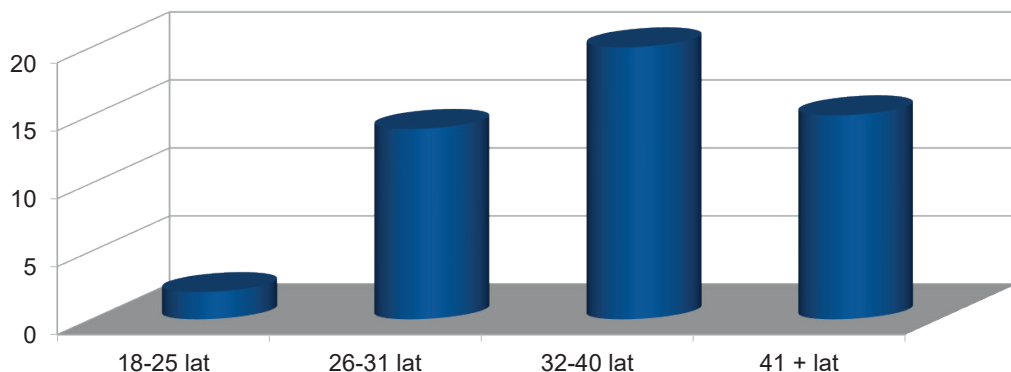
Badania ankietowe opisane w artykule zostały przeprowadzone na grupie 51 więźniów, odbywających karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym w Jastrzębiu - Zdroju.

Najwięcej badanych pochodzi z grupy wiekowej pomiędzy 32. a 40. rokiem życia. Stanowią oni 40% wszystkich badanych. Kolejną grupę reprezentują mężczyźni po 40. roku życia. Jest ich 15., co stanowi 29%. Tuż za nimi, znajdują się mężczyźni pomiędzy 26. a 30. rokiem życia. Jest czternastu, a więc 27% badanej próby. Najmniejszą grupę mężczyzn reprezentuje pokolenie mające poniżej 26. lat. Takich osób wśród ankietowanych było tylko dwie (4%).

¹³ *Dla każdego coś...*, op.cit.

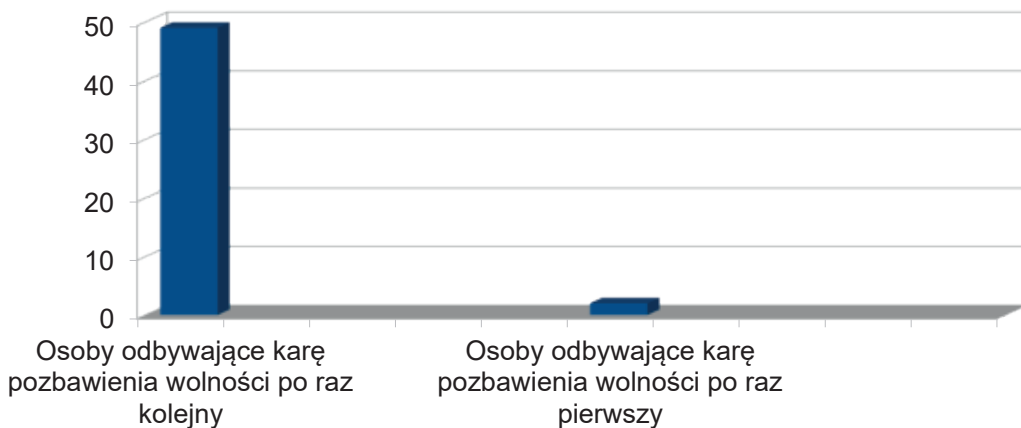
¹⁴ Ibidem.

Wykres 1: Wiek respondentów na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety

Warto przyrzeć się kwestii związanej z ponownym odbywaniem kary pozbawienia wolności przez badanych. W badaniu, w którym wzięło udział 51. więźniów, aż 49. zadeklarowało, że ich obecny pobyt w zakładzie karnym nie jest ich pierwszym.

Wykres 2: Powtarzalność odbywania kary pozbawienia wolności przez respondentów na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety

Interesujące wydaje się, że mimo, iż 96% ankietowanych po raz kolejny odbywa karę pozbawienia wolności, zdecydowana większość deklaruje, że żałuje złamania prawa. Widać zatem sprzeczność, ponieważ przestępcy z jednej strony żałują, a z drugiej strony nadal popełniają przestępstwa. Wydawałoby się, że proces resocjalizacyjny i jego zadania w łatwiejszy sposób zostaną zrealizowane wśród więźniów, którzy ubolewają nad swoimi czynami, ponieważ osoby te rozumieją, że łamanie prawa jest czymś złym.

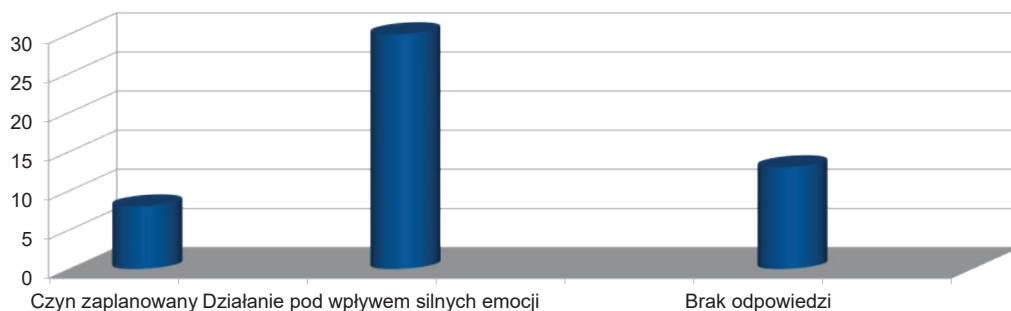
Wykres 3: Wyrażenie żalu za popełnione przestępstwo przez respondentów na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety.

Skoro zdecydowana większość żałuje takich czynów, to znaczy, że istnieje dla nich szansa na powrót do społeczeństwa. Co sprawia, że chociaż osoby te deklarują, że nie chcą popełniać przestępstw, jednak ponownie je popełniają? Gdyby programy resocjalizacyjne w Polsce były bardziej efektywne, być może wskaźniki dotyczące osób, które wielokrotnie były karane, stałyby na niższym poziomie. Tymczasem spośród 40. więźniów, którzy żałują złamania prawa, aż 39 (tj. 97%) to osoby, które ponownie odbywają karę pozbawienia wolności.

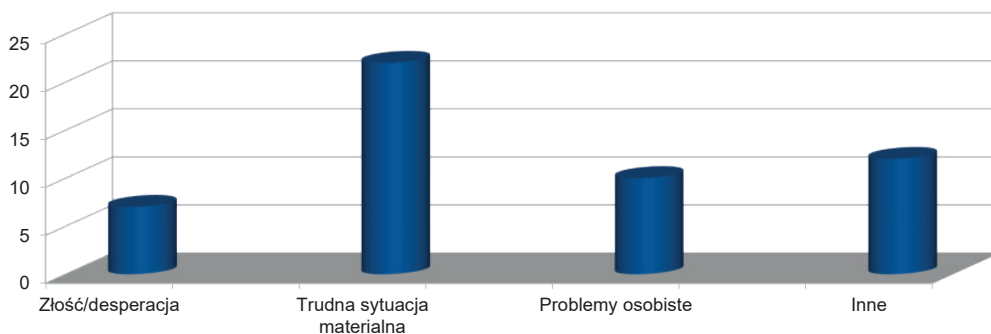
Wśród grupy badanych liczącej 40 osób, najczęściej popełnianym czynem, jest przestępstwo penalizowane w art. 278 k.k., czyli kradzież. Niemal połowa (44 %) ankietowanych przyznała się jego popełnienia. Na drugim miejscu pod względem ilości mężczyzn, którzy dopuścili się danego przestępstwa, jest prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu, czy też prowadzenie pojazdu pomimo uprzedniego orzeczenia zakazu sądowego. Przestępstwa tego dopuściło się 5. ankietowanych. Wśród badanych znalazły się również takie osoby, które zostały skazane na karę pozbawienia wolności za kilka przestępstw. Jeden z mężczyzn przyznał się do kradzieży oraz jazdy pod wpływem alkoholu. Jednak spośród wszystkich więźniów, również i tych, którzy nie żałują lub nie zastanawiali się nad tym, czy żałują popełnienia przestępstwa, czyli w grupie 51. osób, najwięcej z nich dokonało kradzieży. 23 osoby (44%) przyznały się do tego czynu. Drugim czynem zabronionym pod względem liczebności czynem, do którego przyznali się więźniowie, podczas wypełniania ankiety, jest pobicie. Stanowią oni grupę sześciu osób, co stanowi 12% ankietowanych. Także 12% to osoby, które zostały ujęte na gorącym uczynku podczas prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu. Wśród ankietowanych są również osoby skazane za handel narkotykami (2%), włamania (8%), niepłacenie alimentów (4%). Sporadycznie zostały wskazane inne przestępstwa. Nie wszyscy więźniowie chcieli udzielić odpowiedzi na pytanie dotyczące rodzaju przestępstwa, którego się dopuścili. Stanowią oni grupę 13. osób. Najwięcej osób przyznało się do tego, że w momencie popełnienia przestępstwa, działało pod wpływem emocji. Za takim przebiegiem zdarzeń opowiedziało się 30. mężczyzn, czyli ponad połowa. Osiem osób zadeklarowało, że ich działania były wykonywane w zaplanowany wcześniej sposób.

Wykres 4: Planowanie działań przestępczych wśród respondentów na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety.

Skoro sprawcy przestępstw działają pod wpływem silnych emocji, należy pokazać im inny, legalny sposób na wyzbycie się agresji. Takie działania powinny być wdrażane do programów resocjalizacyjnych dla więźniów działających w stresie w pierwszej kolejności. Miałyby one szansę zwiększyć skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych, ponieważ osoby te nauczyłyby się radzić sobie ze stresem. Niestety, resocjalizacja, którą więźniowie są objęci, nie pomaga im jest nieskuteczna. Dlatego w dalszym ciągu nie potrafią znaleźć sposobu na wyzbycie się stresu, czego dowodem jest to, że wielu z nich ponownie wraca do zakładów karnych.

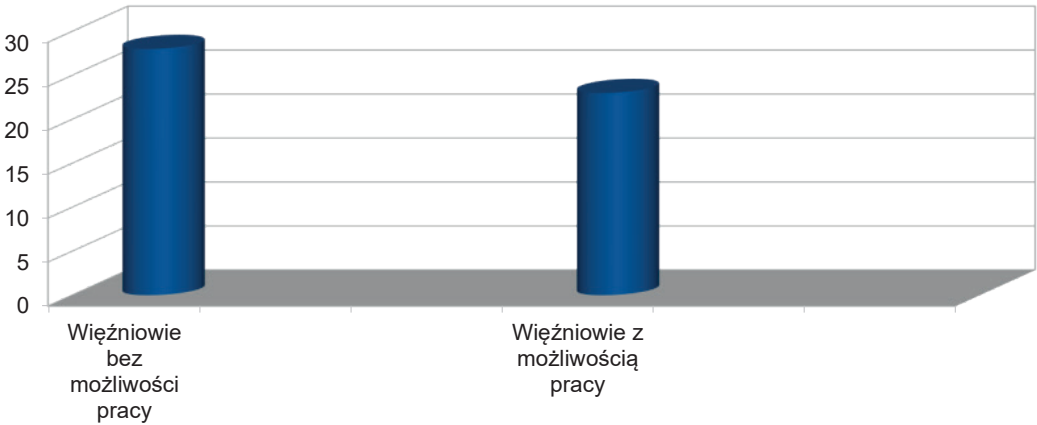
Wykres 5: Przyczyna popełnienia przestępstwa przez respondentów na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety.

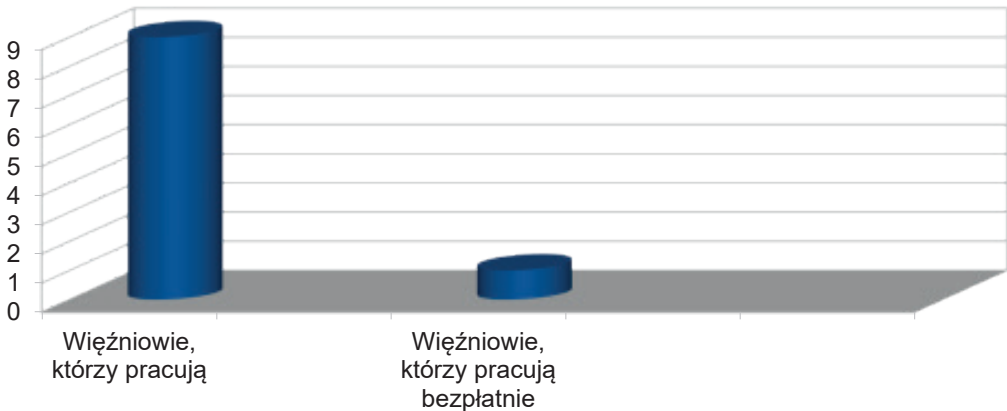
Powyższy wykres przedstawia rozkład odpowiedzi ankietowanych więźniów, na pytanie: „Dlaczego Pan popełnił przestępstwo?”. Najwięcej osób, bo aż 22 odpowiedziały, że dokonały złamania prawa ze względu na trudną sytuację materialną. Mężczyźni, którzy udzielili takiej odpowiedzi, stanowią niemal połowę badanych (42%). Odpowiedź „inne” została wskazana przez 12. Ankietowanych, tj. 24%. Nieco mniej, bo 10 osób (20%) przyznało, że czyn, za który zostali skazani na karę pozbawienia wolności, nastąpił z powodu problemów osobistych. Najmniej liczną grupą (siedmioosobową) są osoby, które działały ze złości lub desperacji. Stanowią one 14%. Powyższe fakty świadczą o tym, że problemy związane z kwestiami finansowymi są decydujące przy popełnianiu przestępstw.

Bardzo ważnym elementem programów resocjalizacyjnych jest praca. Tymczasem również i na tym poziomie resocjalizacja nie spełnia swojej funkcji.

Wykres 6: Możliwość podjęcia pracy przez respondentów na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety

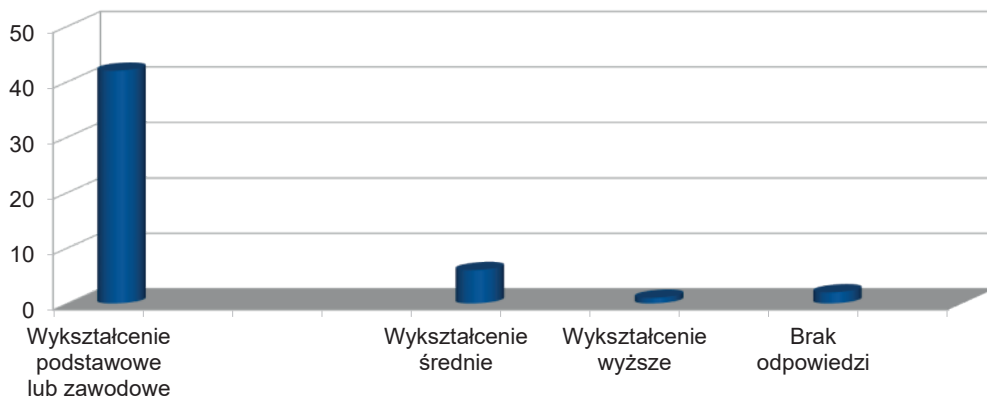
Wykres 7: Praca respondentów w zakładzie karnym na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety

Skoro, zgodnie z deklaracjami badanych, przestępstwa są w większości popełniane w celu zaspokojenia potrzeb materialnych, wydaje się, że wszyscy więźniowie, którzy mają taką możliwość, powinni pracować. Tylko dziewięciu spośród 51. więźniów zadeklarowało, że pracuje za wynagrodzenie pieniężne. Skoro zatem aż 42% więźniów stwierdziło, że przestępstwo zostało dokonane przez nich z powodu trudnej sytuacji materialnej, zastanawiające jest to, dlaczego tylko 18% pracuje zarobkowo. Jeden mężczyzna stwierdził, że pracuje nieodpłatnie. Oznacza to, że 10. na 51. więźniów pracuje. Problemy z podjęciem pracy przez więźniów podczas odbywania kary, może wynikać także z możliwości rzeczywistego dostępu do pracy zgodnej z posiadanymi kwalifikacjami i umiejętnościami a także z koniecznością zapewnienia podczas jej wykonywania bezpieczeństwa przez służby więzienne. W pewne programy resocjalizacyjne powinna zostać włączona kwestia przekonania więźniów do pracy. Również wykształcenie może mieć znaczenie przy

wstępowaniu na drogę przestępczą¹⁵. Osoby mające wykształcenie podstawowe w większym stopniu są narażone na ryzyko popełnienia przestępstwa, ponieważ istnieje większe ryzyko, że nie będą w stanie zarobić odpowiedniej sumy pieniędzy, która pozwalałaby na spokojne życie. Prawdopodobnie część spośród tych osób znajdzie się w grupie ludzi, którzy popełniają przestępstwa dla zdobycia pieniędzy czy wartościowych przedmiotów lub z powodu trudnej sytuacji materialnej.

Wykres 8: Wykształcenie respondentów na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety.

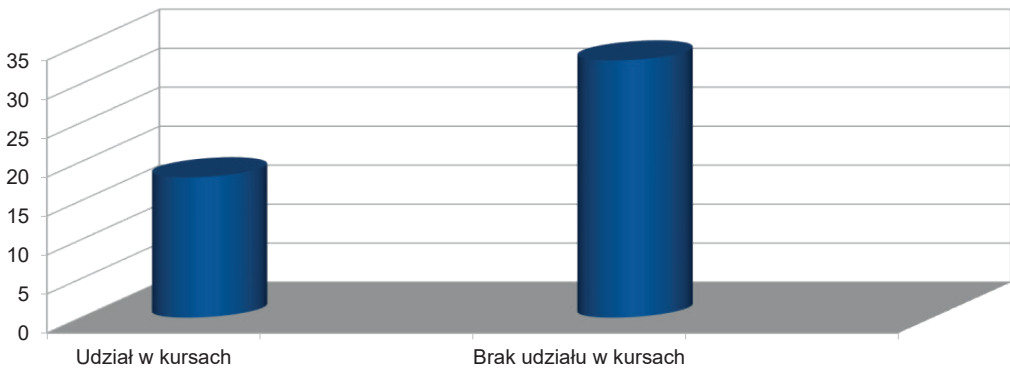
Osoby, które mają wykształcenie średnie, wyższe, oraz takie, które nie udzieliły odpowiedzi na pytanie o rodzaj wykształcenia, jakie posiadają, stanowią 18%. Najwięcej spośród grupy, która nie zalicza się do osób posiadających wykształcenie podstawowe lub zawodowe, zajmuje grupa mająca średnie wykształcenie. Mężczyźni ci stanowią 12% wszystkich ankietowanych. 4% ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na zadane pytanie, a 2% to grupa, która ma wykształcenie wyższe. Powyższy wykres pokazuje związek między wykształceniem a przestępczością. Widoczna jest tendencja wzrastania przestępczości w przypadku niższego wykształcenia¹⁶. Jest to zależność wprost proporcjonalna. Im słabsze wykształcenie, tym więcej przestępców i odwrotnie – im wykształcenie jest wyższe, tym przestępców jest mniej. Mimo to, aż 33. spośród 51. więźniów nie dokończyła się w zakładzie karnym, ani nie uczestniczy w kursach zawodowych. Nie oznacza to jednak, że wśród przestępców nie ma osób z wykształceniem wyższym. Przestępczość gospodarcza, na przykład, to „przestępczość tzw. białych kołnierzyków, osób należących do wyższych grup społecznych, dobrze wykształconych, specjalistów”¹⁷.

15 K. Kądziołka, *Determinanty przestępczości w Polsce. Analiza zależności z wykorzystaniem drzew regresyjnych*, „Ekonomia” 2016, nr 45, s. 65, <http://dx.doi.org/10.17451/eko/45/2016/186>.

16 M. Szczepanec, *Kontrowersje wokół wpływu warunków ekonomicznych na poziom przestępczości*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011, t. XV, nr 4, s. 117, https://www.czpk.pl/dokumenty/zeszyty/2011/zeszyt4/Szczepanec_M._Kontrowersje_wokol_wplywu_warunkow_ekonomicznych_na_poziom_przestepczosci-CZPKiNP-2011-z.4.pdf. [dostęp: 28.02.2021].

17 I. Bąk, *Struktura i typologia przestrzenna przestępczości w Polsce*, „Ekonometria” 2015, nr 4, s. 48, https://dbc.wroc.pl/Content/31933/Bak_Struktura_i_Typologia_Przestrzenna_Przestepczosci_w_Polsce.pdf.

Wykres 9: Samokształcenie się respondentów na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety

Więźniowie, którzy nie doksztalcają się i nie uczestniczą w kursach zawodowych, stanowią 65% badanych. Jest ich 33. Zatem mężczyźni, którzy doksztalcają się lub uczestniczą w kursach zawodowych, stanowią nieco ponad jedną trzecią – tj. 35%. Jedenaście osób odbywających karę pozbawienia wolności stwierdziło, że nie ma nawet możliwości uczestniczenia w kursach zawodowych. Jeden z ankietowanych przyznał się, że ma możliwość korzystania zarówno z udziału w kursach zawodowych, jak i innym doksztalcaniu się, jednak nie w kierunkach, które go interesują. Chciałby on doksztalcić się w innej dziedzinie, niż ta którą proponuje zakład karny, oraz chciałby wziąć udział w kursie zawodowym. Skoro zatem jest więzień, który uczestniczyłby w kursach, które według niego byłyby przydatne w życiu, po odbyciu kary i opuszczeniu więzienia, zakład karny powinien stwarzać takie możliwości. Jednak, gdy więźniowie mają jedynie możliwość podnoszenia kompetencji w dziedzinach, które ich nie interesują lub nie są przez nich postrzegane jako przydatne, rezygnują z możliwości zdobycia nowej wiedzy. W efekcie 65% osób nie wykorzystuje czasu, który spędzają w zakładzie karnym, na rozwój, a po odbyciu kary pozbawienia wolności – nie mają perspektyw na lepsze życie i wracają na drogę przestępczości. Osoby pracujące w zakładach karnych powinny przekonać więźniów, by korzystali z oferowanych możliwości edukacyjnych. Skoro najczęstszym powodem dokonywania czynów zabronionych przez prawo, jest trudna sytuacja materialna i brak pieniędzy, nauka oraz kursy powinny być częstszym narzędziem pracy w zakładach karnych. Po ukończeniu takich kursów więźniowie mieliby szansę zdobyć wiedzę i umiejętności, które przyczyniłyby się do polepszenia ich sytuacji materialnej, a co za tym idzie – zmniejszyłoby się ryzyko recydywy.

Kolejną, wartą zwrócenia uwagi, jest kwestia rozumienia pojęcia „resocjalizacja” przez więźniów. Na pytanie umieszczone w ankiecie: „Czym według Pana jest resocjalizacja?”, mężczyźni odbywający karę pozbawienia wolności udzielali różnorodnych odpowiedzi. Część z odpowiedzi faktycznie wskazywała na to, że więźniowie rozumieją, czym jest resocjalizacja. Znaleźli się jednak i tacy, którzy nie rozumieli tego pojęcia oraz tacy, którzy nie wierzyli w istnienie czegoś, co określa się słowem „resocjalizacja”. Co ciekawe, ponad 20% więźniów (tj. 12) nie udzieliła odpowiedzi na tak sformułowane pytanie, co może świadczyć o tym, że mieli kłopot z odpowiedzią – nie rozumieli, bądź też nie mieli zdania na temat zagadnienia, o które ich zapytano. Istnieje także prawdopodobieństwo, że nie chcieli oni odpowiadać na pytanie.

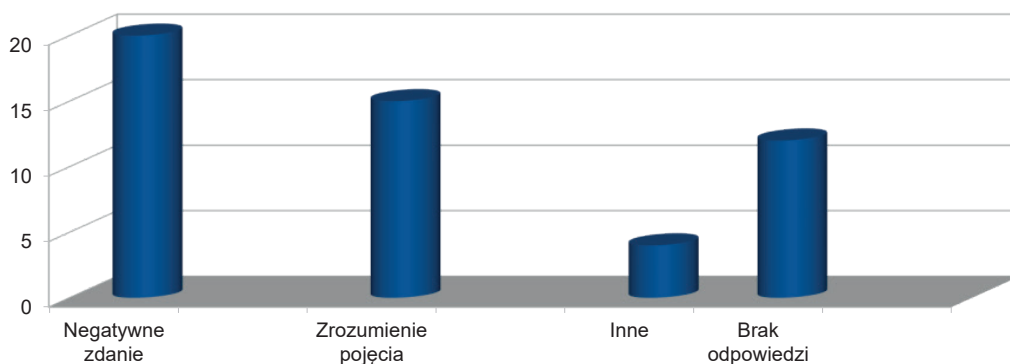
Zatem 76% ankietowanych udzieliło odpowiedzi na pytanie o resocjalizację. Nie brakowało negatywnych określeń tego pojęcia. Zostały przydzielone do pierwszej kategorii. Zachowując oryginalną pisownię, zostaną przedstawione przykładowe odpowiedzi więźniów, na pytanie o to czym jest resocjalizacja. Jeden więzień napisał, że *W Z-K nie ma czegoś takiego jak Resocjalizacja*. Inna osoba stwierdziła krótko: *Nie ma czegoś takiego*. Kolejny mężczyzna napisał: *W Polsce resocjalizacja jest niesposzczegana <пустословем>. Następny osadzony określił resocjalizację jako puste słowo bez zastosowania w zakładach karnych (BZDURA)*. Najbardziej

drastyczną odpowiedzią wydają się słowa recydywisty, który stwierdził, że *resocjalizacja jest Zwykłym chorym wymysłem jakiś urzędników którzy sobie znaleźli źródła utrzymania z skazańców którzy chcą się naprawę zmienić po wyjściu ale państwo tej szansy nie daje*. Inne, przykładowe odpowiedzi brzmiały następująco: *Nie ma czegoś takiego, przynajmniej nie tutaj; Zwykłą brednią człowiek sam musi się zmienić w Z – K i resocjalizować; niczym, KŁAMSTWEM!*. Niestety, pierwsza kategoria odpowiedzi była najliczniejszą – takich odpowiedzi padło aż 20, co stanowi 39%.

Na drugim miejscu pod względem ilości znalazły się odpowiedzi, które pozytywnie określają resocjalizację lub też wskazują, że osadzeni rozumieją istotę resocjalizacji. W kategorii tej znalazło się 15 odpowiedzi, co daje 29%. Przykładowe odpowiedzi (zachowana oryginalna pisownia): *Poprawienie się i nie powracanie do błędów z przeszłości, czy wskazaniem drogi, która przyczyni się do godnej egzystencji w społeczeństwie*. Padło także stwierdzenie, że *resocjalizacja to przygotowanie człowieka do społeczeństwa*, a także bardzo podobne – choć nieco rozbudowane – że *resocjalizacja to przygotowanie człowieka do społeczeństwa i pokazanie mu właściwej drogi do życia*. Bardzo ciekawą odpowiedzią była ta, której udzielił więzień między 26, a 31, rokiem życia, który został skazany za kradzież: *Więzienie jest to rodzaj nauki, z której można dużo wynieść np. więcej nie wejść na drogę przez którą jestem właśnie w tym miejscu*. Inny więzień napisał: *Moim zdaniem naprawienie siebie odsiadując wyrok dużo ma się czasu na przemyślenia, poprawę sytuacji, w której się znajduje i jak mogłem uniknąć popełnienia czynu*. A jeszcze inny: *Resocjalizacja moim zdaniem zależy tylko i wyłącznie od danej osoby, która sama w sobie zmieni swoje postępowanie i będzie tego chciała*.

Trzecią kategorią pod względem ilości, były ankiety, w których pominięto to pytanie i w miejscu wyznaczonym do uzupełnienia, zostawiono puste miejsce. Łącznie 12 więźniów nie udzieliło odpowiedzi. Czwarta i zarazem ostatnia kategoria to taka, w której odpowiedzi mieściły się niemal we wszystkich przypadkach w jednym słowie, np. *zamknięcie; nie wiem*. Łącznie w ten sposób wypowiedziało się czterech więźniów, co stanowi 8% wszystkich ankietowanych. Poniższy wykres prezentuje rozkład odpowiedzi więźniów.

Wykres 10: Zdanie respondentów na temat resocjalizacji na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety

Brak odpowiedzi oraz negatywne określenie resocjalizacji, stanowi ponad połowę wszystkich ankiet – dokładnie 63%. Jak zatem resocjalizować więźniów, skoro tylko niecała 1/3 z nich ma ogólne pojęcie o tym, czym jest resocjalizacja? Jak osadzeni mogą dokonać zmian zachowania, których się od nich wymaga, skoro nie wiedzą jakie to zmiany? Więźniom powinno się przedstawić istotę programów resocjalizacyjnych, którymi są objęci. Skoro osadzeni nie wiedzą, czemu tak naprawdę odbywają karę pozbawienia wolności, zanika cały sens resocjalizacji. Nie ma możliwości, by bez pełnej świadomości więźniów poprawnie przeprowadzić cały proces resocjalizacyjny. Niepokojące jest również to, że 63% badanych osadzonych, którzy wzięli udział w badaniu, nie wierzy w to, że przebywanie w więzieniu resocjalizuje. Pozytywnie odpowiedziało połowę mniej więźniów,

co w zaokrągleniu daje 31%. Do 32. osadzonych, którzy zaznaczyli „nie”, oraz 16., którzy zaznaczyli „tak”, dołączyło trzech więźniów (6% badanych), którzy nie udzielili odpowiedzi, pomijając pytanie.

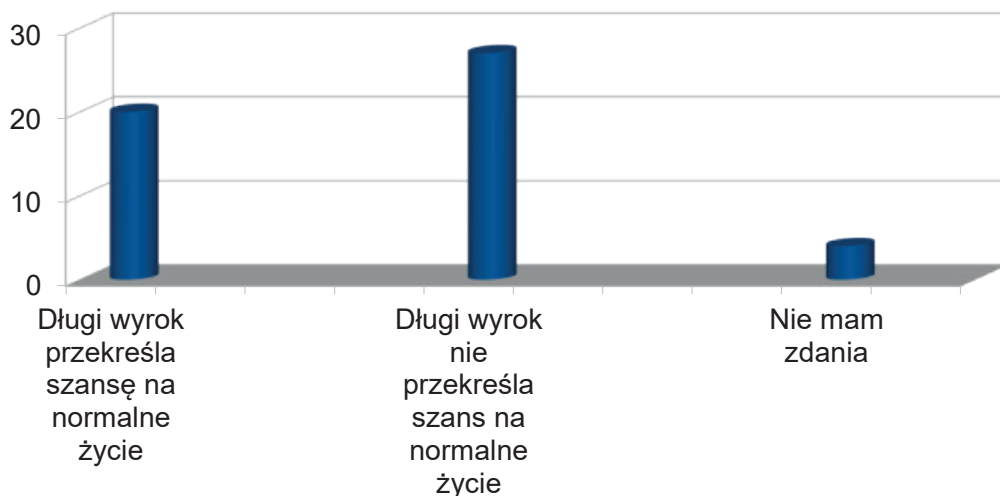
Wykres 11: Zdanie respondentów na temat resocjalizacji poprzez więzienie na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety

Widoczna jest tutaj konsekwencja więźniów. 63% ankietowanych negatywnie określiło resocjalizację i 63% osadzonych nie wierzy w to, że przebywanie w więzieniu resocjalizuje. Bardzo trudno o skuteczny proces resocjalizacyjny, gdy większość więźniów nie wierzy, że przebiegnie on efektywnie. Nastawienie więźniów w tym przypadku jest kluczowe, ponieważ są najważniejszymi osobami, dlatego, że to ich ma dotyczyć resocjalizacja. Co ciekawe, mimo że 96% ankietowanych deklaruje, że ponownie odbywa karę pozbawienia wolności, to aż 78% twierdzi, że żałuje tego, iż popełnili przestępstwo. Jest to o tyle zaskakujące, że wśród osób, które wyrażają żal, są także tacy, którzy łamiąc prawo, działali w sposób przemyślany i zaplanowany. Świadczy to jednak o tym, że osoby skazane, to ludzie, którzy mają uczucia i świadomość popełnianych błędów. Istotne jest to, że ponad 75% przestępców żałuje swoich czynów, co świadczy o możliwości przekonania ich, by więcej nie popełniali takich czynów. Gorzej sytuacja miałaby się, gdyby przestępcy nie żałowali tego, co zrobili. Świadczyłoby to ich wysokim poziomem zdemoralizowania. Wówczas objęcie więźnia skutecznym programem resocjalizacyjnym byłoby dużo trudniejsze. Programy resocjalizacyjne powinny wykorzystywać to, że przestępcy ubolewają nad swoimi czynami, doprowadzając do tego, by po wyjściu z zakładu karnego osoby te nie wracały na drogę przestępczości. Niestety, na podstawie analizy odpowiedzi ankietowanych można z całą stanowczością stwierdzić, że większość więźniów ponownie odbywa karę pozbawienia wolności.

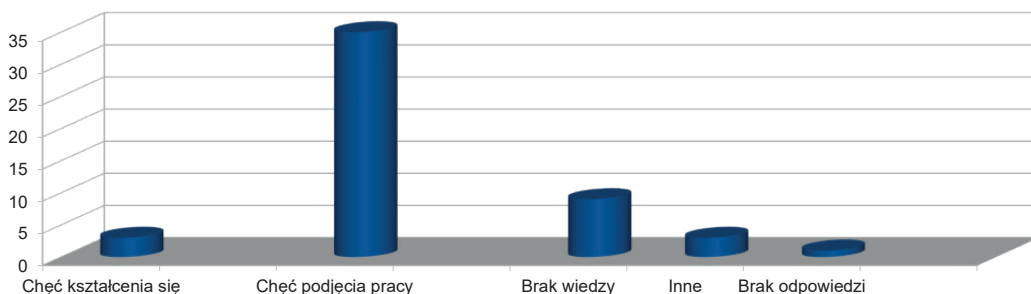
Podzielone są opinie badanych więźniów w kwestii, czy długi wyrok pozbawienia wolności przekreśla szansę na normalne życie. Niemal 40% uważa, że tak, podczas gdy nieco ponad 50% odpowiada, że nie. Niecałe 10% osadzonych nie ma zdania.

Wykres 12: Zdanie respondentów na temat długiego wyroku na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety.

Interesujące jest to, w jaki sposób więźniowie zamierzają funkcjonować po wyjściu na wolność. Najwięcej osób zamierza podjąć pracę. Taką odpowiedź zaznaczyło 35. spośród 51. więźniów. Drugą najliczniej zaznaczaną odpowiedzią była „nie wiem, nie zastanawiałem się nad tym”. Odpowiedź taką udzieliło dziewięć osób. Trzy razy mniej zaznaczyło odpowiedź, która mówiła o tym, że postarają się oni kształcić, aby mieć szansę lepiej sobie radzić w życiu. Tyle samo osób, czyli trzy, zaznaczyło wariant „inne”. Jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi.

Wykres 13: Plany na życie respondentów po odbyciu kary pozbawienia wolności na podstawie badań własnych za pomocą kwestionariusza ankiety

Powyższy wykres przedstawia procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie o plany na życie po odbyciu kary pozbawienia wolności. 68% badanych deklaruje, że chce podjąć pracę. Jednak byli więźniowie są mniej chętnie zatrudniani niż osoby niekarane. Trudno wyobrazić sobie byłego więźnia pracującego jako doradca bankowy, pracownik w państwowej instytucji, czy w innych dobrze płatnych zawodach, ponieważ nie mają oni kompetencji oraz odpowiedniego wykształcenia do wykonywania takich zawodów. Częściej byli więźniowie znajdują pracę za niewielką pensję, której wartość znajduje się poniżej średniej krajowej.

Pracodawcy mniej chętnie zatrudniają byłych więźniów niż osoby niekarane. Być może napotykanymi trudnościami na rynku pracy przerastają byłych więźniów. Trudność znalezienia pracy lub mała pensja, sprawiają, że podejmują oni czynności, które sprawiają, że mogą ponownie zostać skazani na karę pozbawienia wolności. 18% więźniów nie wie, co będzie robić po odbyciu kary. Prawdopodobnie oznacza to, że nie mają perspektyw na resztę swojego życia; nie planują się kształcić lub podjąć pracę. Istnieje w związku z tym ryzyko, że wrócą do popełniania przestępstw, ponieważ środki do życia potrzebne są każdemu. Biorąc pod uwagę, że przynajmniej część osób, które deklarują, że chcą pracować oraz te, które nie wiedzą, co będą robić, stanowią razem 84% wszystkich ankietowanych, należy zauważyć, że trudności na rynku oraz brak perspektyw, sprawiają, że istnieje bardzo duże ryzyko recydywy. Tylko 6% wszystkich więźniów ma zamiar się kształcić. Jednak zdobywanie wykształcenia może okazać się zbędne, ponieważ nawet nabycie nowej wiedzy i umiejętności może okazać się nieprzydatne na rynku pracy, gdyż byli więźniowie mają większe problemy ze znalezieniem pracy, niż osoby, które nigdy nie były karane. Istnieje jeszcze szansa na założenie własnej firmy i prowadzenie własnej działalności gospodarczej. Wśród 6% więźniów, którzy zaznaczyli odpowiedź „inne”, znalazły się dwie, które takową działalność mają zamiar prowadzić. Jeden z więźniów napisał: *Chcę pracować na własny rachunek, mam zawieszoną działalność gospodarczą*. Drugi więzień napisał: *Wynajmę kierowcę i będę dalej prowadził działalność gospodarczą*. Jeden skazany stwierdził, że postara się żyć na wyższym poziomie niż przeciętny człowiek. Napisał: *Będę się starał żyć na wyższym poziomie niż statystyczny Kowalski*. Nie sprecyzował jednak swoich planów, więc nie wiadomo, w jaki sposób ma zamiar osiągnąć swój cel. Z powyższej analizy można wysnuć wnioski, że większość więźniów będzie miała bardzo trudny „start” po odbyciu kary. Część osób nie będzie w stanie sobie z tym poradzić, co zwiększa ryzyko ponownego popełnienia przez nich przestępstwa i powrotu do zakładu karnego.

Zakończenie

Celem pracy było określenie tego, w jaki sposób resocjalizacja oddziałuje na więźniów. Konieczne było zebranie, jak najobszerniejszych informacji i zdobycie wiedzy. Badania ankietowe przeprowadzono na grupie więźniów z Zakładu Karnego w Jastrzębiu-Zdroju za pomocą kwestionariusza. W artykule zostały także opisane programy realizowane w dębickiej jednostce penitencjarnej na podstawie oficjalnej strony służby więziennej. Choć jest wiele programów resocjalizacyjnych w jednostkach penitencjarnych, to po przeprowadzeniu badań okazuje się, że nie są one w pełni skuteczne. Oczywiście proces resocjalizacyjny nie zależy tylko i wyłącznie od doboru odpowiedniego programu resocjalizacyjnego. Ważne jest również nastawienie więźnia i jego chęci do samodoskonalenia się. Badania wykazują, iż 96% ankietowanych po raz kolejny odbywa karę pozbawienia wolności. Poziom resocjalizacji w polskich zakładach karnych jest niski. Badania ukazują także niepokojące dane dotyczące wiary więźniów w resocjalizację. Ponad 60% badanych, nie wierzy, że przebywanie w więzieniu resocjalizuje. Bardzo trudno zatem o skuteczny proces resocjalizacyjny, gdy większość więźniów nie wierzy, że przebiegnie on efektywnie. Nastawienie więźniów jest kluczowe, ponieważ są najważniejszymi osobami w procesie resocjalizacji. Skuteczność działań resocjalizacyjnych jest przedmiotem wielu badań i opracowań, „nie ulega jednak wątpliwości, że po ponownym i kolejnym skazaniu na bezwzględne odbycie kary pozbawienia wolności nadzieje na wyrwanie się z kręgu recydywy są coraz mniejsze, by nie powiedzieć żadne”¹⁸.

Bibliografia

- Batawia S., *Wstęp do nauki o przestępcy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław 1985.
- Bąk I., *Struktura i typologia przestrzenna przestępczości w Polsce*, „*Ekonometria*” 2015, nr 4, s. 43-61, <http://www.doi.org/10.15611/ekt.2015.4.03>.
- Głowik T., *Program oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych rodzina dla sprawców przemocy w rodzinie*, Regionalne Centrum Polityki Społecznej, Łódź 2014.
- Holyst B., *Kryminologia*, PWN, Warszawa 2007.
- Kalinowski M., *Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 232-240.
- Kądziołka K., *Determinanty przestępczości w Polsce. Analiza zależności z wykorzystaniem drzew regresyjnych*, „*Ekonomia*” 2016, nr 45, s. 53-81, <http://dx.doi.org/10.17451/eko/45/2016/186>.
- Szczepaniec M., *Kontrowersje wokół wpływu warunków ekonomicznych na poziom przestępczości*, „*Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*” 2011, t. XV, nr 4, s. 107-123, https://www.czpk.pl/dokumenty/zeszyty/2011/zeszyt4/Szczepaniec_M._Kontrowersje_wokol_wplywu_warunkow_ekonomicznych_na_poziom_przestepczosci-CZPKiNP-2011-z.4.pdf [dostęp: 28.02.2021].
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1988.
- Wolfgang M., *Pioneers in criminology: Cesare Lombroso (1825-1909)*, „*Journal of Criminal Law and Criminology*” 1961, t. 52, nr 4, s. 361-391.
- Woronowicz, *Resocjalizacja – zarys problematyki*, OT-636, Warszawa 2015, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/132/plik/ot-636_internet.pdf [dostęp: 23.12.2020].

Wykaz aktów prawnych

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. 2020 poz. 1444, 1517.

Netografia

- Dla każdego coś pożytecznego, czyli oferta programów resocjalizacyjnych w dębickiej jednostce penitencjarnej*, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/dla-kazdego-cos-pozytecznego-czyli-oferta-programow-resocjalizacyjnych-w-debickiej-jednostce-penitencjarnej> [dostęp: 5.10.2020].
- Resocjalizacja* [hasło], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/resocjalizacja;3967295.html> [dostęp: 26.09.2020].